

GYŐR-SOPRON MEGYEI HONISMERETI KIADVÁNYOK

A számbavételkor derül ki, hogy egy kis tájegységnek, országrésznek milyen gazdag irodalma van. Győr-Sopron megye nem tartozik a honismereti kiadványok nagy „temmelői” közé, mégis egy év alatt tucatnyit jelentetett meg. Szemlénk célja ezek közül néhány fontosabb bemutatása. Tudományos színvonaluk, céljuk, használhatóságuk mértéke különböző, de közös bennük, hogy Győr-Sopron megyére vonatkozó adatokat közölnek, illetve dolgoznak fel, s jelentős szellemi értéket képviselnek.

Kulcsár Imre: Jánossomorja Várbalog községek története című munkája tudományos igényű, úttörő munka.¹ E településekről a szakirodalomban csak néhány adat található, a források túlnyomó többsége levéltári anyag. A könyv címe kissé zavaró a községnevek közül elhagyott kötőszó hiánya miatt, tulajdonképpen Jánossomorja és Várbalog történetét öleli fel a kiadvány. Egészen pontosan: négy községét. Az 1950-ben egyesült Mosonszentpéterét és Mosonszentjánosét, amellyel 1970-ben egyesült Pusztasomorja. Belőlük alakult ki Jánossomorja nagyközség, amelynek közös tanácsa van Várbaloggal. Három egymástól elütő típusú falu: Mosonszentpéter és Mosonszentjános német nemzetiségű, Pusztasomorja Moson megye nyugati részének egyetlen jelentős magyar szigete volt 1946-ig, Várbalog pedig egy elpusztult középkori község helyén, 1938-ban alapított telepes község. Nem múltjuk közössége miatt kerültek tehát egy könyvbe, hanem a mai közigazgatási helyzet miatt. Nehéz dolga volt a szerzőnek, hogy ezt a szét-

folyó anyagot egységes szerkezetbe foglalja. Nem is sikerült ez maradéktalanul, mert Várbalog a kötet végén, külön szerepel. A községtörténet a történelmi korszakhatárok szerint 6 fejezetre tagolódik, a feldolgozás mértéke egyenetlen és kissé aránytalan: az őskortól napjainkig terjedő időszakot átfogó 98 oldalból 44 jut az 1711–1848 közötti évekre. Ennek oka a levéltáros szerző érdeklődése, akit kedvelt koránál nyilván elragadott a források bősége s kevésbé szigorúan rostált, mint másutt. Kár, hogy az 1975-ben kiadott könyv utolsó adatai 1964-ből valók, az alól csak az 1970. évi közigazgatási egyesülést közlő mondat kivétel. A szerző tömör bevezető részek után 1526-tól a legutóbbi időig minden résznél kitér a közigazgatásra, az egészségügyi helyzetre és a járványokra. Különösen gazdagok a kézműparral, a jövedelmi viszonyokkal és a gazdasági helyzettel foglalkozó részek.

Az örömdetesen gyarapodó legújabbkori feldolgozások és adattárak nagyon várt kötete a Győr-Sopron megye forradalmi harcosainak életrajzyűjteménye című összeállítás és bibliográfia, amely a megyei munkásmozgalomtörténeti kutatás fontos segédeszköze.² 136 életrajzot tartalmaz a feldolgozott személyek betűrendjében. A szerzői kollektíva felkutatta a megyében született és itt vagy másutt jelentős politikai tevékenységet kifejtő, illetve a nem itt született, de mozgalmi életük lényeges szakaszát a megyében eltöltő munkásmozgalmi személyek életét. Belekerültek a kötetbe a korai munkásmozgalom képviselői, a kommunista párt helyi szervezeteinek alapítói, a Tanácsköztársaság kiemelkedő harcosai, a fehérterror és az 1956-os ellenforradalom már-

¹ **Kulcsár Imre:** Jánossomorja Várbalog községek története. Győr, 1975. 130 old.

² Győr-Sopron megye forradalmi harcosainak életrajzyűjteménye. I–II. Győr, 1975–1976. 259 old.

tíriai, az illegális kommunista mozgalom résztvevői, a baloldali szociáldemokraták, az antifasiszta ellenállók és a szocialista építés munkásai. Kimaradtak az élők, s azok, akikről sem írásos, sem szóbeli forrás nem tartalmazott elegendő adatot. Nem kerültek be a kötetbe azok a mártírok (Radnóti, Bajcsy-Zsilinszky), akiket csak haláluk „köt” a megyéhez. Az életrajzok arról is árulkodnak, hogy hány neves politikus pályája indult a megyéből vagy teljesedett itt ki. A nevezetesebbek: *Ihrlinger Antal*, az Általános Munkássegylet egyik alapítója, *Gergely Sándor* író, *Németh László János* költő, *Pap Károly* író, *Szönyi Márton* a hős partizán, *Vági István*, *Bors László*, *Kellner Sándor*. Mint az előszó írja, a könyv nem életrajzi lexikon, hanem „olvasmányosan megírt életrajzok gyűjteménye”. A kiadó megyei pártbizottság célja a kegyelet és tisztelt megadása a múlt hőseinek, a munkásmozgalmi hagyományok ápolása, a hazafias nevelés és a további kutatás segítése, ösztönzése. Az életrajzok terjedelme változó: az adatok mennyiségétől és a szerző megközelítési módjától függ. Ha rendelkezésre állt, arcképet is mellékeltek az életrajzhoz. A második kötetben fellelhető bibliográfiai tételek a szerzők forrásait tartalmazzák, amelyet *Sinay Jenő* széles és alapos, teljességre törekvő gyűjtéssel egészített ki. A bibliográfia az életrajzok sorrendjében tartalmazza a tárgyalt személy írásait, a rá vonatkozó irodalmat és a kézirat forrásokat. Az adatok pontosak, lelőhelyet és raktári jelzetet is jelölnek. A kötet végén bőséges bibliográfiát találunk Győr-Sopron megye munkásmozgalmáról. Az anyaggyűjtés az 1921 előtti adatoknál a történeti Győr-, Moson- és Sopron megyére terjedt ki. Mindkét könyvet névmutató és rövidítésjegyzék teszi használhatóbbá.

A népi demokratikus forradalom Győr-Sopron megyei eseményeivel foglalkozik *Dávid Lajos* tanulmánya.³ Több annál, mit címe ígér, mert nemcsak a szorosan vett munkásmozgalmat és politikátörténetet tárgyalja, hanem a felszabadulástól a proletárdiktatúra győzelméig tartó időszak közigazgatását, gazdasági fejlődését is bemutatja. Győr-Moson megye az ország legkésőbb fel-

szabadított területei közé tartozott, a nyilas terror itt tombolt legtovább. *Dávid Lajos* Darányi győri programjával kezdi, majd a háború alatti helyzet rövid felvillantásával, a felszabadulás katonai eseményeivel és a háborús károk összegezésével folytatja tanulmányát. A felszabadulás után kibontakozó népi demokratikus forradalom idején megalakultak a forradalmi és demokratikus pártok, az üzemi, a nemzeti és az igazoló bizottságok. Végrehajtották a földosztást, megindították a termelést, a közlekedést és a kereskedelmet. Megindult az újjáépítés. Az 1945. évi választások után a megyében is megélenkült a reakció: nőtt az ellenforradalmi propaganda. A népi forradalmi bizottságok és a baloldali pártok sikeres harcot indítottak a forradalom vívmányainak megvédéséért, a szakszervezetek befolyásolásáért és a közigazgatás megtisztításáért. A szerző munkájának következő fejezete a reakció támadásainak visszaverésével, a burzsoázia gazdasági hatalmának korlátozásával, a jobboldal összeomlásával és a munkásegység megteremtésével foglalkozik. Elemzi az SZDP és a Kisgazdapárt jobboldala elleni harcot. A hároméves terv a megyében is erőteljes mozgósítást kívánt az anyagellátás és a termelés folyamatoságának biztosítására, a feketetés, csempészség és szabotázs elleni harcra. Az 1947-es választásokon Győr-Moson megyében is győzött a Függetlenségi Front, s a bankok és üzemek államosításával megteremtődtek a proletárdiktatúra feltételei. A széles és sokoldalú anyaggyűjtésen alapuló tanulmány új tényeket közöl a levéltári anyagból, a múzeumi dokumentumokból, a korabeli sajtóból, felhasználja a megjelent forráskiadványokat és feldolgozásokat is. A szép kiállítású könyvet a munkásmozgalom vezetőinek arcképei, korabeli dokumentumok, a háborús pusztítás és az újjáépítés fotói illusztrálják.

Sáry István A Rákóczi szabadságharc Győr-Sopron megyei eseményei című tanulmánya⁴ a Rákóczi évfordulóra jelent meg, s nagy segítséget nyújtott az ünnepségek és kiállítások rendezéséhez. Szükség volt e tanulmányra, mert utóljára 1954-ben jelent meg a Rákóczi kor megyei eseményeit feldolgozó munka. A kiadvány szép példája az együttműkö-

³ *Dávid Lajos*: A népi demokratikus forradalom Győr-Moson megyében. 1945-1948. Győr, 1975. 200 old.

⁴ *Sáry István*: A Rákóczi-szabadságharc Győr-Sopron megyei eseményei. Soksz. Győr, 1976. 39 old. + IX. tábla.

désnek: a HNF megyei bizottsága, a győri városi tanács, a Pedagógus Továbbképző Központ, a megyei levéltár és a megyei könyvtár közös kiadványaként jelent meg, s elsőként a levéltár és könyvtár közös Rákóczi-kiállításának megnyitóján vehették kézbe az érdeklődők. A kiadvány három részből áll: Sály István tanulmányából, Győr és Moson megyei dokumentumok másolataiból és szövegközlésekből. Ez utóbbiak között találjuk Esterházy Pál nádor levelét Moson megyéhez (1704), Nyúl és Öttevény községek bírának jelentését a császáriak által okozott károkról (1704), Bottyán János oltalomlevelét Pusztasomorjának (1707) és Sopron megyéhez inézett, nemesi felkelésre buzdító levelét (1707), Esterházy Antal írását a kurucok bakonyi bújdosásáról (1709), a Győrött raboskodó kurucok Rákóczi fejedelemhez intézett megrázó sorait (1710) és Nádasdy Ferenc grófnak a kurucok üldözésére kiadott rendeletét (1710). Sály István munkája a Rákóczi szabadságharc Győr és Moson megyei eseményeit tárja fel időrendben. Utal a megyék helyzetére, közigazgatására is.

Győr-Sopron megye legszínvonalasabb, tudományos igényű honismereti-helytörténeti tanulmányai az évente megjelenő Arrabonában kapnak helyet.⁵ A Xántus János Múzeum évkönyvével. 17. kötete reprezentálja az eddigi évfolyamokat, tanulmányainak felsorolásával az évkönyvek sokoldalúságára és jelentőségére szeretnék felhívni a figyelmet. A szép nyomdai kivitelben megjelenő, térképekkel, rajzokkal és fotókkal illusztrált kötetben minden tanulmány után német nyelvű összefoglalót találunk. Az évkönyv munkatársai nemcsak a múzeum dolgozói: a megyével foglalkozó budapesti és a legjobb megyei kutatók egyaránt szerepelnek publikációkkal. A tartalmi gazdagság évek óta négy terület „gondozásában” nyilvánul meg: régészet, néprajz, helytörténet és műemlékvédelem. Ezt egészíti ki a megyei múzeumi szervezettel és jelentése. A régészetet az 1975. évi kötetben Tomka Péter Adatok a Kisalföld avarkori népességének temetkezés, szokásaihoz II. (Tájékozás) című tanulmánya képviseli, amely a tájegység avarkori temetkezési szokásaiból most a tájékolási típusokat határozza meg 89 lelő-

hely ásatási jelentései, naplói, térképek és a szakirodalmi feldolgozások alapján. A hatalmas irodalom nemzetközi összehasonlítást is lehetővé tesz, s helyileg sem szorítkozik a Kisalföldre, mert burgenlandi és nyugat-szlovákiai ásatásokat is figyelembe vesz. Timaffy László néprajzi tanulmánya izgalmas vállalkozás. Családi közösségtől a szocialista közösségig című munkája II. részében a paraszti átrétegződést vizsgálja a Kisalföldön. A földművelés, az állattartás, a népi építkezés és a közlekedés múlt század végétől kezdődő változásairól ír, sok fényképpel illusztrálva szövegét. S. Lackovits Emőke: A lakáskultúra a Fertő mentén I. (1860—1920/30) címmel készített alapos leírást négy, Fertő menti községben (Fertőszéplak, Sarród, Sütőtör, Fertőendréd) gyűjtött tárgyak és XVIII—XIX. századi levéltári anyag alapján. A falvak története után a településszerkezettel, a telek- és háztípusokkal, a különböző társadalmi rétegek házainak alaprajzával, berendezési és használati tárgyival, a világítás és a tüzelés módjával, a naponta visszatérő foglalatosságokkal (mosás, főzés stb.), a lakások és a bútorok díszítésével foglalkozik, kimutatva a történelmi változások hatását a lakáskultúrára. Domonkos Ottó a soproni pékek XVI—XIX. századi emlékeit (céhlevelek, termékek) és a pékház múzeumi helyiségeit ismerteti. Balázs Péter azt elemzi, hogy a polgári fejlődés és a feudális céhrendszer ellentmondásai hogyan jelentkeztek a céhekben belül, ezek egymás közti viszonyában, a város és a céhek közötti kapcsolatban Győrött a XIX. század első felében. Gömöri János a közlekedéstörténet szempontjából olyan fontos XVII—XVIII. századi dorongutak és faburkolatú útszakaszok győri és soproni előfordulásait mutatja be. Kozák Károly országos gyűjtés alapján mutatja be a XI—XIV. századi középkori templomokban előforduló különböző védő és bajelhárító jelképeket. Kőfalvi Imre az Országos Műemlékvédelmi Felügyelőség kőszobrászati helyreállításainak módszereivel, Kiss Ákos pedig a XVI—XVII. században élt Miskey családra vonatkozó tényekkel ismerteti meg az évkönyv olvasóit.

A tudományos kiadványok után egy sajátos műfajú könyvet ismertetünk.

⁵ Arrabona 17. A Xántus János Múzeum évkönyve. Győr, 1975. 367 old.

Költői vallomás ez írásban és képben. Meződy Ö. István gyönyörű művészi fotóhoz Z. Szabó László írt szépirodalmi értékű, ihletett szöveget.⁶ Ez a kiadvány nem az értelmünkre akar hatni elsősorban, hanem bevallottan az érzelmeinkre. Bevezető képsoraiban az új megyei tanácsháza és a vízügyi palota épületét látjuk egy virágzó tulipánfa ágai közül. A soproni tűztorony és a „Kecsketemplom” tornyai, az óvári vár saroktornya, fertőszentmiklósi falukép, a Móricz által is megcsodált, bőven termő kisalföldi táj és a textilüzem orsói között ágaskodó kislány képe vezeti be a könyvet. Az érzelmi töltésű bevezető sorok és képek után következnek a harsági, a szigetközi és rábaközi táj öreg füzei, virágzó rétjei, lila őszi kikericse, fodrozó víztükrei, hallgatag erdői, vadászlesei és a fertőrákosi köfejtő komor sziklái. A vizek világa a következő fejezet témája: a szigetközi zúgók, halászeszközök, Fertő tavi házikók, boglárkás vízszélek és öreg vízimalom. A népről szóló részben Z. Szabó László sűrűn idéz népdalokat a múlt keserveiről. Meződy fotói pedig napfényes házvégeket, csöndes udvarokat, a Pátzay-szobor előtt beszélgető kapuvári asszonyokat és derűs öregeket idéznek elénk. A népművészetet a hőveji himzés, a dőri korszok és fazekak, valamint a rábaközi népviseletet képviseli. Történelmünk élő tanúja a következő képsor: a pannonhalmi főapátság, a lébenyi román templom, a hédervári, a nagyeceni és a fertői kastély, a győri és a soproni gótikus, reneszánsz és barokk épületek, és a népi építészeti megmaradt emlékei idézik a múltat. Mai életünk képeit lakóházak, iskolák, fürdők, gyárak, földek, gépek, hidak, utak és a dolgozó emberek arca villantja fel. Az album végén történelmi összefoglaló tekint át a tájegység történelmét a kőkortól napjainkig. A kötetet lapozgató lokálpatriótát izgalom fogja el: nem is sejtette, hogy szülőföldje ilyen szép és gazdag. Meződy István és Z. Szabó László esztétikailag magas szintű, elmélyülésre

készítő, lelkesítő, büszkeségre feljogosító, önérzetre és optimizmusra buzdító leltárt készített Győr-Sopron megyéről.

A Mosonmagyaróvári Mezőgazdasági Gépgyár 1959-ben majd 1968-ban jelentette meg történetét neves üzemtörténészek tollából.⁷ A második könyv óta minden esztendőben évkönyv tudósít bennünket a gyár életéről. Mint az első (1968. évi) kötet bevezetője írta, kettős a cél: egyrészt a gazdasági és politikai vezetők, valamint a vállalat dolgozóinak tájékoztatása, másrészt „...megőrzése olyan eseményeknek, arcoknak, amelyek az idők folyamán netán feledésbe merülhetnek”. 1975-ben jelent meg a 8. kötet. Az eddigiek megbízható forrásai az üzem történetének, jól szolgálják a kezdetben vállalt feladatokat. A beszámoló szerkesztői (Puskás Vilmos, Tamás László, Németh Rudólfné) az alacsony életkorú alkalmazkodó változtatásokat kivéve lényegében azonos szerkezetben, azonos dolgokról számolnak be évről évre. Hagyománnyá vált az év során kinevezett új vezetők, a kiváló szocialista brigádok és az új termékek fotójának közzétevése. Ugyancsak visszatérnek a termelésről, a tervezésről, a beruházásról, a fejlesztésről, a főosztályok és az osztályok tevékenységéről, a kiállításokról, a kereskedelemről, a szervezésről, a munkaerő-gazdálkodásról, a munkavédelemről, az orvosi ellátásról, a tűzvédelemről és a munkaversenyekről szóló sorok. A pártszervezetek, a szakszervezet, a KISZ és a könyvtárak éves munkájáról szóló fejezetek után a fejlesztési elképzelések, berendezések és gyártmányok műszaki ismertetése következik. Ugyancsak 1970-től szerepel a kiadvány elején az Eseménynaptár, amely krónikaszerűen, havonta közli az év főbb eseményeit. A gazdasági beszámolóból és a krónika műfajából egyaránt sokat örző évkönyvek fontos forrásai lesznek egy elkövetkező üzemtörténeti munkának.

Taba László

⁶ Kisalföld, Győr-Sopron megyei képeskönyv. Írta: Z. Szabó László. Fotó: Meződy Ö. István. Bp. 1975. 158 old.

⁷ A Mosonmagyaróvári Mezőgazdasági Gépgyár 8. évkönyve. Mosonmagyaróvár. Soksz. 1975. 112. old.

Palóc szöttek

ÜZEMTÖRTÉNETI FÜZETEK¹

A Magyar Történelmi Társulat Üzemtörténeti Szakosztálya kiadványsorozatának, az Üzemtörténeti Füzeteknek első száma immár hét esztendeje látott napvilágot. A hagyomány nélküli kezdeményezés ma már szép és tekintélyes eredményeket mutathat fel. A tudományos igényességgel, de ugyanakkor mindenki számára közérthető nyelven készült vállaltörténeti „kis-monográfiák” egyaránt sikert arattak a tudományos és vállalati—szakmai körökben. A tetszetős formában megjelent Füzetek szinte kínálják magukat az olvasásra. Témaválasztásuk egyre szélesebb körét öleli fel a hazai gazdasági—társadalmi valóságnak. Az elektromosipar, a szénbányászat, a vízgazdálkodás, a gépgyártás, a műszeripar vagy éppen a fogyasztási szövetkezetek iránt érdeklődő olvasó és kutató egyaránt találhat a Füzetek között „olvashatót.”

A megjelent Füzetek „témaválasztása” természetesen igen eltérő, hiszen ez annak függvénye, hogy mely vállalatok határozták el történetük feldolgozását, megjelentetését, mely vállalatok vállalták a kiadatással járó költségeket, a munka előkészítésével járó nem csekély gondokat. Vállalati oldalról nézve ezt a kérdést, egyértelműen megállapítható, hogy jelentős erkölcsi és anyagi „áldozatvállalás” előzi meg egy-egy ilyen füzet közzétételét. Egyelőre nincs és nem is igen készíthető megbízható felmérés arról, hogy ez az áldozatvállalás mennyire térül meg, kifizetődő-e? A sorozat egyre szaporodó kötetei azonban éppen arra utalnak, hogy ezek a „vállalkozások” beváltják a hozzájuk fűzött reményeket. Nem elsősorban a vállalati propaganda tevékenységre gondolunk — ami ugyan nem lebecsülendő szempont —, hanem sokkal inkább arra a mind jobban előtérbe kerülő társadalmi felelősségre célunk, amely tisztában van a vállaltörténetek társadalmi, politikai, tudatformálási

súlyával, az egészséges lokálpatriotizmus fejlesztésének nélkülözhetetlenségével. Az Üzemtörténeti Füzetek sorozat szerkesztőit éppen e téren illeti különös dicséret, hogy az üzemtörténetekkel szemben megnyilvánuló és egyre fokozódó társadalmi szükségleteket felismerve fórumot nyitottak a munkák közzétételére. A füzetek szerkesztésének elvi-ideológiai egysége éppen abban rejlik, hogy az üzemtörténet fogalmát nem szűkíti le a gazdasági, műszaki, társadalmi élet egy-egy területére, hanem szinte valamennyi gazdálkodó egység számára lehetővé teszi történetének publikálását a nagyipari üzemektől a termelő vagy fogyasztási szövetkezetekig bezárólag.

Előnyére szolgál a sorozatnak a kis terjedelem. Felvethető itt természetesen a kérdés, vajon a rövidebb terjedelem nem megy-e a minőség rovására?

Nem sikkadnak el a történetből lényeges mozzanatok? A gyakorlat és az eredmények szerencsére mást mutatnak. A szerzők általában jól vették az akadályokat és igyekeztek lényegretörően és összefogottan ábrázolni a történeti folyamatokat. Talán éppen a terjedelmi korlátok miatt nem könnyű a Füzetek-be írni. A vállalati élet teljességének arányos ábrázolása a legkiválóbb történetírói erőnyeket követeli meg a szerzőktől.

A füzetek kisebb terjedelme anyagiilag előnyösebb a vállalatok számára, hiszen nem közömbös, hogy milyen anyagi ráfordítást igényel a vállaltörténet „előállítására.”

Meglepőnek tűnhet a sorozatnál, hogy a hazai nagyvállalatok történetei hiányzanak. Ennek oka korántsem valami nagyvállalati nemtörődomségben keresendő, hanem abban, hogy szocialista nagyüzemeink — amelyeknek anyagi lehetőségei kedvezőbbek, mint a kis- vagy középüzemeké — általában előnyben részesítik a reprezentatívabb kivitelű „nagy monográfiákat.” Ez természetes is, hiszen nagyvállalataink —

1. **Koroknai Akos:** A VATEA és a Magyar Philips Művek szerepe az elektronséggyártásban 1923—1951. Bp. 1969. 87 o. — 2. **Puskás Vilmos:** Pabst—Krauss Mosoni Mezőgazdasági Gépgyára 1865—1863. Bp. 1970., 96 o. — 3. **Pera Ferenc:** A Kisgyóni—Balinkai szénbányászat 50 éve. Bp. 1970., 106 o. + 40 melléklet. — 4. **Joó Ernő:** A Dunavölgyi Vízgazdálkodási Társulat tíz éve — A Közép-Dunavölgyi belvízrendezésének története. Bp. 1971., 64 o. — **Pintér Nándor:** A Magyar Optikai Művek Története 1867—1963. Bp. 1972. 135 o. — 6. **Joó Ernő:** A Délbudai Általános Fogyasztási Szövetkezet huszonöt éve. Bp. 1972. 102 o. — 7. **Borus József:** Az Elektromos Készülékek és Anyagok Gyárának története. Bp. 1973. 141 o. — **Steib György—Tarsay István:** A Bonyhádi Zománagyár története. Bp. 1973., 183 o. — 9. **Szűcs Lajos:** A Magyaróvári Timföld- és Műkorundgyár története 1933—1972. Bp. 1975. 203 o.

és államosítás előtti kapitalista jogelődök — levéltárakban és vállalati irattárakban fennmaradt iratanyaga többszáz iratfolyóméterre rúghat, s a szinte iratlan mennyiségű iratanyag nagyobb méreteket igényel. Ezekben a monográfiákban nagyobb tér juthat a társadalom és technikatörténet fontosabb állomásainak bemutatására, az Üzemtörténeti Füzetek „kis monográfiáira.” szemben azonban ilyen követelmények nem támaszthatók. Mégis helytelen lenne arra a következtetésre jutni, hogy a füzetek nem alkalmasak nagyvállalatok történetének közzétételére.

Gyakori eset a történetkutatói gyakorlatban, hogy a kutató forráshiánnyal küzd. Különösen érvényes ez a megállapítás az üzemtörténet kutatóira. A vállalati iratanyagok a háborús pusztítások, vagy a helytelenül értelmezett iratszeleltetések miatt számos esetben elpusztultak. Sokszor még az ún. másodlagos történeti források sem maradtak fenn. Jónéhány nagyvállalat története ezért még a legnagyobb erőfeszítések ellenére sem írható meg „nagy” monográfiaként. Számukra a füzetek ideális megjelenési lehetőséget nyújtanak. Sőt, ezen túl is tapasztalható egy olyan irányzat, hogy azok a vállalatok, amelyek vállalattörténeteket — olykor reprezentatív formában — már publikáltak ugyan, a füzetekben megjelentetik a legújabb vállalattörténeti kutatások eredményeit. Pl. a Mosonmagyaróvári Mezőgazdasági Géngyár az 1968-ban megjelent monográfiájának kiegészítésére külön kis tanulmányban megíratta a Pabst—Krauss-féle elődállalat történetét. Kétséget az is, hogy a szocialista nagyvállalatok több szocialista és kapitalizmuskori jogelődöt vállalhatnak maguknak, azaz több vállalat összevonásával álltak létre. Akadnak ezért vállalatok amelyek — nagyon helyesen — úgy vélik, hogy az összefoglaló nagyvállalati monográfia elkészülte előtt nem hiábavaló fáradozás a különböző gyáregységek történetének megjelentetése sem. Az Egyesült Izzó Adósgyára így jelentette meg pl. elődállalatainak történetét.

A felsorolt példákban lezűrhető tehát, hogy nagyvállalataink számára is kedvező lehetőségeket kínálnak az Üzemtörténeti Füzetek, nem is említve azt az esetet, amikor takarékosági vagy egyéb megfontolásokból az egyszerűbb kivitelű és éppen ezért olcsóbb elkészítésű Füzetek előnye egyértelmű.

Az általános és jellemző vonások mellett azonban az egyes Füzetek tartalmi és formai szempontokból mégis különböznek egymástól. Szerkezetileg az 1., 2., 5. és 7—9. sz. Füzetekben megjelent vállalattörténetek felelnek meg leginkább a követelményeknek. Az EKA történeténél azonban célszerű lett volna az alapítástól a felszabadulásig terjedő kor elemzését alcímekkel tagolni. Az említett munkák szerzői nagy gondot fordítottak arra, hogy a vállalattörténetet szervesen beilleszék a társadalmi és gazdasági fejlődés általános folyamatába. Elemzéseikben arányos részt szenteltek a vállalatok műszaki, kereskedelmi, pénzügyi, gazdasági eredményeinek bemutatására, a vállalati közösség mozgalmi életének, a szociális viszony átalakulásának értékelésére. A 3., 4. és 6. sz. Füzetek szerzői nem követték a hagyományos és jól bevált gyakorlatot. Az időrend olykor felborul munkáikban, illetve az egyes történeti korszakok vállalattörténeti jellemzői nem határolódnak el határozottan.

Az Üzemtörténeti Füzetek eddig megjelent számait „tartalmilag” tehát nem tekinthetjük kiforrottnak, egységesnek. A különböző szerzők bizonyos kérdéscsoportokat (pl. termelési adatok) nem súlvuknak megfelelően tárgyalnak, másokat (pl. technikatörténet) meg túlzott hangsúllyal szerepeltetnek. Előfordul még, hogy az általános „történeti háttér” ábrázolása nem kielégítő. E hiányosságok jórészt a módszertani ismeretek hiányára utalnak, de az eddigi 9 füzet már alkalmas ad a sorozat jövőbeli szerzőinek, hogy a tapasztalatokat felhasználva egyre magasabb színvonalú munkákkal lépjenek a nyilvánosság elé. E cél elérése érdekében csak helyeslen lehet *Szilágyi Gábor* javaslatát (Levéltári Szemle, 1973. 1. sz. 96—99. l.), aki az üzemtörténetírási elvi-módszertani kérdéseivel foglalkozó tanulmányok megjelentetését javasolta a sorozatban.

A Füzetek tetszetős formájáról már megemlékeztünk, de néhány megjegyzés még idekívánkozik. A sorozat kötetei azonos nyomdaló formátumban jelennek meg *Joó Ernő* két munkája kivételével. Az egységesség céljából a jövőben is az azonos méretekre kell törekedni. A monográfiák jegyzetapparátusa többnyire a szöveg után következik, de a MOM történeténél „lapalji” jegyzetek találhatóak, az EKA-nál pedig hiányoznak a jegyzetek. A füzetek német és orosz nyelvű tartalmi kivó-

natokat tartalmaznak, de az idegen-nyelvű kivonatok a 4. számból hiányzanak, míg a 3. számban angol nyelvű kivonat is olvasható. E téren szintén célszerű az egységes gyakorlat. Néhány füzetet jelentős függelék-anyag egészít ki, ami igen örvendetes. *Pera* és *Szűcs* szakkifejezés-gyűjteményei nélkül pl. a szénbányászati, timföldgyártási eljárások leírása meghaladná az „átlagolvasó” ismereteit. Ügyes kezdeményezés volt a MOM és a Magyaróvári Timföld- és Műkorundgyár története szerzőjétől a legfontosabb iratokból összeállított dokumentumgyű-

temény, illetőleg a legújabb termékek tételes és szakszerű felsorolása. Ez utóbbi nemcsak a tudományos követelményeknek felel meg, hanem a vállalati propaganda ügyét is jól szolgálja. A Dél-budai ÁFÉSZ és az EKA történetek szerzői viszont a tisztségviselők és törzsgárdatagok névjegyzékét állították össze, megőrkítve az utókor számára mindazok nevét, akiknek tevékenysége a vállalatok működésére rányomta bélyegét. Legvégül említjük meg a füzetek nagy forrásértékét képviselő kép-gyűjteményeit.

Dr. Koroknai Ákos

BEKE GYÖRGY:

VERESS SÁNDOR TOLLA ÉS KÖRZÖJE

(Testamentum sorozat. Bukarest,
Politikai Könyvkiadó, 1976. 243 oldal.)

Veress Sándor mérnök, 48-as honvédtiszt és emigráns, a bukaresti magyarság elmúlt századi vezető egyénisége (1828—1884) nevét a ma élő nemzedékek a legutóbbi esztendőig alig ismerték. Leginkább a Világos utáni évtizedekről szóló feldolgozások idézték jelentős munkáját, A magyar emigratio a Keleten című, Budapesten 1878-ban megjelent, kétkötetes memoárt. A közelmúltban először a *Koós Ferenc* írásából¹ figyelhettünk föl *Veress Sándor* temekény életére, emberi és hazafilú példamutatására, a magyarok és románok közötti hídverésben száz-százhusz éve játszott kiemelkedő szerepére. A Bukarestben és Brassóban működött *Koós* emlékezéseit követően a hazai helytörténeti kutatás bővítette és rendezte a *Veress Sándorra* vonatkozóan tudottakat: *Dankó Imre* a Békési Élet hasábjain 1973—74-ben két tanulmányt szentelt családjára és életútja részletesebb bemutatásának. A ma Békés megyéhez, régebben hagyományosan Biharhoz tartozó, mezővárosi múltú Sarkadon — *Veress* szülőhelyén — márványtábla őrzi emlékét, a bukaresti református temetőben lévő sírját pedig kis obeliszk jelzi a temető főútján. Egyes régebbi kézikönyvek, lexikonok még azt is elárul-

ták *Veress Sándorról*, hogy két nagy tehetségű fia a tudományban maradandó érdemeket szerzett: *Veress Endre* a történetírásban, *Veress Ferenc* pedig a börgyógyászatban.

Veress Sándor szélesebb körű, mozgósító erejű megismertetése és az utókor sokféle szóródó figyelmének maradandó hatású felkeltése *Beke György* 1976 nyarán megjelent, nagy érdeklődést kiváltó könyvével valósult meg. Bekét az olvasók széles tábora — a romániai magyarok között éppúgy, mint hazánkban — a szociográfiai töltésű írói riport egyik legjobb és legfőkélettebb művelőjeként tartja számon. A messze ágazó, példásan igényes történeti, társadalomismereti tájékozottságot, a jelenségek nagyobb távlatú megítélésének tudományosan is elfogadott hitelét *Beke György* írásainak közvetlensége, természetessége a szűkebb szakirodalom számára elérhetetlen olvasói körökben is teljes sikerrel táplálja.

A kötetet minden vonatkozásban az eredeti forrásokra — első helyen *Veress Sándor* már említett, nagyobb munkájára és szétszórtan megjelent, nagy dokumentációs értékű, gyakran színesen megírt egykori cikkeire és tudósításaira — alapozta *Beke*, s példás tisztelettel ki is emelte az idézett szövegrészeket. A mély történeti tájékozódás sokféle ágazó eredményeit a könyv szerkezete, mondanivalójának biztonsága mutatja leginkább, egyszer sincs szó az olvasó öncélú adatokkal való elbűvöléséről. *Beke György* az árnyalt, az emberi érzés- és

¹ *Koós Ferenc*: Életem és emlékeim. (Gondozta, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta *Beke György*) Kriterion, 1971. 399 old.

gondolatvilágot, a Veress körülvevő légkört érzékletesen tükröző ábrázolást tudta megvalósítani, s nemcsak az emigráns mérnököt, de annak százéves írásából a legjobb részleteket is életre keltette. Kétúton illeszkednek összekötő, magyarázó, továbbfűző szövegei az idézetekhez, rendszert és lelket hozva beléjük. A Veress iránti megbecsülés így nagyszerű harmóniában van az önálló írói munkával, az ábrázolni és hatni tudás művészetével, Beke célkitűzésének lényegével.

A kötetet *Benkő Samu*, jeles kolozsvári történész előszava vezeti be, summarizátát adja Veress haladó szemléletének, amelynek 1848 polgári szabadság-eszméi és azokhoz csatlakozóan a dolgozni-teremtési akarás, a népek egyenjogú barátságának igénylése volt a vezető elve. Benkő éppúgy, mint Beke, nagy figyelmet fordított arra, hogy megvilágítsa a nemzeté válás, a függetlenség megszerzése időszakát élő Románia viszonyainak hatását a törökországi számkivetetés, majd a párizsi és londoni egyetemi tanulmányok után 1859-ben Bukarestben letelepedett Veress Sándorra. Beke végigkíséri a mérnöki munka során szerzett tapasztalatokat, az egykori bukaresti, havasalföldi elmé-nyek emberi tartalmát. (Mily jó lett volna, ha a mérnöki tevékenység szakmai dokumentumaiból is több került volna az író kezébe! Úgy tűnik, hogy a polgári demokráta életszemléletű, a közéletiséget létszükségletnek tartó Veress Sándor munkásságának műszaki története külön feldolgozást igényel. Az általa tervezett és megvalósult vasútépítési, térképezési stb. munkálatok

írások anyagából biztosan megmaradt egy és más, éppen azok jellege miatt.)

Külön fejezetet szentel a könyv a bukaresti magyarok (az 1880-as évek elején mintegy tízezer fő) kisebbségi életének, élénk kulturális tevékenységének s ebben Veress szerző szerepének. Elemzi a kisebbségi sors fő meghatározóit, a beilleszkedéssel párhuzamos önmegőrzés kérdéseit. Egyben-másban kissé idealizálja ugyan a függetlenségi háború utáni Románia polgári fejlődését, túlértékeli ipari haladását, anélkül azonban, hogy Veress munkásságát ebben a vonatkozásban eltúlozni.

A könyv nagyobb fele a 48-as emigráció Mikes Kelemenjének nevezett Veress bulgáriai és törökországi élményeinek, nézetei fejlődésének mozgalmas rajzát nyújtja, jól érzékeltetve, hogyan érett haladó társadalomszemléletté a rajongó forradalmisággal 22 évesen száműzetésbe kényszerült ifjú felfogása. Az emigráció bemutatása kapcsán Beke többször kitér olyan mozzanatokra — mint például az 1854. évi Makk-féle Habsburg-ellenes összeesküvésben részes *Várady József* életútjára —, amelyek izgalmas, új ismereteket nyújtanak s Veress pályájával is összefüggésben állnak. Magyar köztörténeti szempontból az emigráció belső helyzetét leíró fejezetek bővítik leginkább az olvasók tudását.

Beke György könyve a tudományos megalapozottságú, nagyszerű írói eszközökkel megalkotott, maradandó történelemnépszerűsítés egyik kiváló, követhető példája.

Dr. Szabó Ferenc

Húsvéti tojások

Andrásfalva (Bukovina)

Gyimes

Külsörekecsin (Moldva)